

E. VALIULYTĖ

## ŽODŽIŲ JUNGINIAI SU PRIELINKSNIU *PER*

§ 1. Su prielinksniu *per* jungiasi daiktavardžio (ar jį atstojančio žodžio) galininkas prie įvairių žodžių: veiksmažodžių, daiktavardžių, būdvardžių,rieveiksmių. Tuo būdu su šiuo prielinksniu sudaromi žodžių junginiai: veiksmažodiniai (*eina per miestą, šėrė per ausį, sulinkęs per pečius, lyja per dieną, atėjo per valandą, sudaužė per skubėjimą, pranešė per laišką, buvo per piemenį, mokėjo per šimtą*), daiktavardiniai (*ėjimas per mišką, takas per kiemą, randas per skruostą, valanda per dieną*), būdvardiniai (*nėra tvirtesnio medžio per ažuolą*),rieveiksminiai (*nėr geriau per vandenį atsigert, per mane daugiau nedirba*).

### Veiksmažodiniai junginiai

§ 2. Veiksmažodiniai junginiai su daiktavardžio galininku ir prielinksniu *per* yra darūs ir įvairūs. Jie reiškia erdvės, objektinius, laiko, priežasties, veiksmo būdo, būsenos ir kiekybės santykius.

§ 3. Junginiai, žymintys erdvės santykius, yra produktyvūs ir ne vienos reikšmės. Pagal dėmenų semantiką minimuosius junginius galima suskirstyti į kelias grupes.

1. Junginiai, kurių veiksmažodis reiškia judėjimą, o daiktavardis yra konkrečios reikšmės, žymi judėjimo kelią. Pagal priklausomojo dėmens reikšmę šie „kelio“ reikšmės junginiai skyla į kelis pogrupius (*eina per mišką, eina per krautuves, važiuoja per Molėtus* [į Vilnių], *išbėgo per duris*).

a) Gausiausią pogrupį sudaro veiksmažodiniai junginiai su daiktavardžiu, reiškiančiu vietą ar daiktą, kuriuo ar virš kurio kas slenka, juda.

*Per pasaulį žygiuoja šaulys.* SNērR I 248. *Rudenėlis per tėvynę nužingsniavo šilo viržiais...* SNērR I 325. *Tankistai važiavo per miestą.* VencGD 188. *Sekmadienį Mykoliukas lydėjo Geišę ir Paukštaičių per miestelį į bažnyčią, pasikui į užeią, nieko nematydamas, nieko negirdėdamas.* VaižgRR I 92. *Garsiai auksėdami šunys per kaimą nusivijo lapę.* CvR<sub>1</sub> V 212. *Traukiant jiems per sodžių, daug kas bėgo prie vartų ir prie langų.* Myk-PutS I 56. *Per kiemelį šliaužia šnypščianti gauja.* SNērR I 410. *Eina Mykoliukas per savo atšlaimą į pakluonę, takeliu į kalną, leidžiasi nuo kalno į paraistę, grieždamas tą pačią melodiją.* VaižgRR I 41. *Per mišką beeinant, pradėjo temti naktis.* BsRP 51. *Jojo bajoras per žalią girią.* KrėvP 74. *Avys pasileidžia per vasaroją, ir aš vejuosi vis bardamas jas.* CvR<sub>1</sub> I 50. *Vyresnieji medžiotojai brenda per svetimas avižas.* MašAMB 76.

*Bėga kiškis per dirvoną. Rm. Dar neišsyrė Kulvys vidurin — mato: plaukia per Nemuną į Merkinės krantą briedis plačiaragis. KrėvP 34. Eina per vandenį — neprigeria, eina per šiaudus — nečiuža (tts.). Bet čionai, užuot širdžiai kerštu užsidegus, sudrėko akys ir gaudžios ašaros pabiro per jo veidus. LzPR II 104. Bagdonas nieko nesakė; per ūsus ašaros jam rietėjo. LzPR I 89. Kokio milinio apsiausto skvernas braukia jam per knygele, net lakštus sulenkė. ŽemR III 206.*

*Žengdama per slenkstį, ji graibėsi durų. SimonP 103. Žmonės tampė sienojus, šokinėjo per rūkstančias, žaižaruojančias sijas, kliudė vienas kitam. CvR<sub>1</sub> V 205. Išėjo Marcelė ant gonkų ir pamatė gervių virtinę, skrendančią per ežerą. BorBM<sub>1</sub> 49.*

Kai kurie šių junginių gali būti sinonimiški atitinkamiems junginiams su kelio įnagininku, plg.: *važiuoja per mišką* ir *važiuoja mišku*, *lydi per lauką* ir *lydi lauku*, *eina per kiemą* ir *eina kiemu*, *eina per kūną* (šiurpas) ir *eina kūnu*.

Junginiuose su prielinksniu per judėjimo veiksmažodžiai gali turėti prielinksnio reikšmę atitinkantį priešdėlį *per-*.

*Arkliai perbėgo per rugius. Lp(LKŽ<sub>1</sub> I 729). Perėjo jis per trobą, raudonas kaip burkštinas. BaltPV I 22. Šiurpas perlėkė per visą jo kūną. LKŽ VII 312. Jis perbraukė per žolę. KatMAR 422. Per slenkstį peržengti taikėsi, bet nesisekė. LzPR I 85. Jo didelės rankos tarytum sakė, kad jis gangreit galėtų permesti arklių per stogą. LKŽ VIII 70. Ugnis peršoko per griovį. KatMAR 369.*

Judėjimo veiksmažodžių, kuriuos priešdėlis *per-* daro tranzityviniais, junginius su prielinksniu *per* ir daiktavardžio galininku galima pakeisti atitinkamais junginiais su vienu galininku, plg.: *perplaukė per jūrą* ir *perplaukė jūrą*, *perlipo per kalną* ir *perlipo kalną*, *perbėgo per mišką* ir *perbėgo mišką*, *perskrido per vandenyną* ir *perskrido vandenyną*, *peršoko per griovį* ir *peršoko griovį*.

b) Kai kurie judėjimo veiksmažodžiai per prielinksnį *per* jungiasi su daiktavardžių daugiskaitos galininku. Tokiais junginiais pasakomas judėjimas nuo vieno prie kito tos pat rūšies daikto, vietos ar asmens, kurie yra išsidėstę tam tikru atstumu erdvėje.

*Taipėjo senis per avilius, žiūrėjo, tikrino, išiminėjo tuščius korius. VencI N 135. Kitą dieną pradėjo eiti [Huseinas] per krautuves, užverstas visokiomis prekėmis. BalčTVN 101. Trečias ruduo iš eilės ji keliavo per apylinkės kaimus. CvR<sub>1</sub> II 35. Eik per namus — vis gal užsiklausai, kas parduoda karvę. Ktk. Ejo [mokytoja] per tėvus, prašydama, kad leistų vaikams mokytis. RimkKK 138. Tu per žmones lakstai, visko nusiklausai, turi apie Petrą žinoti. CvR<sub>1</sub> II 196. Vėžė muni sūnus par daktarus ir sugerėjau dar. Šts. Ejo par arklius, par karves, par kiaules — vis neranda, kas turįs tą žiedą. Kb.*

Plg.: *Per rankasėjo stiklinė* [su šampanu]. RimkKK 335.

Šio pogrupio junginių susidarymą riboja abu dėmenys. (Čia nepriskiriami junginiai, pvz.: *važiuoju per miškus*, *plaukė per vandenynus*, *nubėgo per laukus*. Šie junginiai neturi judėjimo nuo vieno daikto prie kito reikšmės, nors jų priklausomasis daiktavardis pavartotas daugiskaitos galininko forma).

Anksčiau aptarti junginiai savo reikšme atitinka junginius su dviem prielinksniais, plg.: *keliavo per kaimus* ir *keliavo iš kaimo į kaimą*, *keliavo iš vieno kaimo į kitą*; *ėjo per tėvus* ir *ėjo iš vieno tėvų pas kitus*.

c) Veiksmažodiniai junginiai su daiktavardžiais, reiškiančiais tikrinius vietų vardus, nurodo judėjimą, einantį per priklausomuoju daiktavardžiu pasakytą vie-

tą, suprantamą kaip judėjimo pakele, kuri yra perkertama ar užkliudoma slenkant pro šalį.

Tačiau kada iš linksmo ir nerūpestingo Paryžiaus per Vokietiją grįžo namo, jis suprato: pasaulyje darosi kažkas ne taip. VencGD 112. *Kai aš grįžau namo per Kuomiškes, pamačiau ją išėjusią iš girelės ir plevėsuojančią žalia šerpe.* VienIMA 143. *Ši kartą jie važiavo ne Žemaičių plentu, per Šilėnus, o keliu, pro Nemuną.* VencGD 64. *Prašau, kad važiuotų per Semionovską.* ŽemR III 290. *Viena Tauragnų mašina eina per Kuktiškes [iš Utenos].* Ktk. *Ale iš Minsko mes jau pėstiėjom per Smurgonis.* Ar.

Šie junginiai yra sinonimiški atitinkamiems junginiams su daiktavardžio galininku ir prielinksniu *pro*.

*Važiuojant iš Bresto pro Gardiną, įlipę keli gimnazistai į tą patį vagoną, kur sėdėjęs Jablonskis.* Balč (LK I 27). *[Žarėnus miškais nuo Šiaulių jei pro Luokę kada bekeliausi, nepamiršk sustabdyti arklių ir ten kalną užlipti aukščiausi.]* MairRR I 144. *Pro Klanguis patį vidurvasarį praėjo audra su žaibais ir perkūnija.* CvR<sub>1</sub> V 103.

d) Atskirą pogrupį sudaro junginiai, reiškiantys judėjimą kiaurai priklausomuoju daiktavardžiu pasakytą daiktą. Jie žymi erdvės santykius, dažnai su objektinės reikšmės atspalviu, rečiau būdo santykius su erdvės reikšmės atspalviu.

Šių junginių konkreti kelio — „kiaurai ką“ reikšmė priklauso nuo prielinksnio *per*, kuris dažnai sinonimiškas prielinksniui *pro*<sup>1</sup>. Tačiau kalbami junginiai nuo aukščiau aptartų skiriasi savo struktūra. Jų priklausomi konkretūs daiktavardžiai žymi kiaurymes, daiktus su tarpais ar tarp kurių yra tarpai (*vartai, durys, langas, plyšys, tarpas; tvora, rėtis, tinklas; medžiai, šakos, lapai*), daiktus kaip medžiagą, barjerus, kuriuos turi įveikti veiksmas, o veiksmazodžiai — judėjimą (neretai sutinkantį kliūtis — *brautis, veržtis, lįsti, spraustis, skverbtis*), regėjimą (ir su juo susijusius veiksmus), taip pat garsinius veiksmus.

*Ir pasibalnoję, pakamanoję eiklius žirgus, [broliai] išjojo iš aukšto tėvų dvaro per vario vartelius.* KrėvP 26. *O sūnus, pagriebę nuo suolo kailinaičius, vos kepurę nutvėręs, išskubėjo per duris.* KrėvRg 33. *Jos tėvas per langą išlindo.* Prn. *Velnius tėvą už kojų nutvėręs pakratė, ir per burną iškrito pinigai.* Nm. *Per lubas byra spalvai in (ant) galvų.* Ktk. *[Antaniukas] per stogą imetė vidun plytgalį.* VienIMA 234. *Tvirtas, stangrus jo šonas skleidė šilimą, net per storus pakulinius marškinius.* BaltPV I 38. *Sijojau per tankų rėtį.* Šd. *Dedu per butelį dešras.* KlvrŽ. *Per žiotį šiaudyklę vis kiša.* LnkV.

*Vėjas šnypšdamas, kaukdamas virpino langus, kartu su lietaus lašais per plyšelius veržėsi į vidų.* ŽemR III 415. *Kulkos per sieną išlįsta.* Ktk. *Kraujas net per marškinius sunkias.* Užp. *Išverpdavo tokius siūlus, kad per žiedą reikėdavo ištraukt.* Mžk. *Liepsna išsivertė per kaminą.* Vlkv.

*Vėjas švilpdavo net per ausis.* VienIMA 203. *Ir kuinas vis dar negalėjo atsipūsti ir, kai kvėpdavo, šnopavo per šnerves ir plakėsi jo šlapį šonai.* VienR V 114. *Negražus jo balsas — par nosį dainuoja.* Ktk. *Einu per kiemą, girdžiu per sieną.* Auk. *Jonas Puodžiūnas, labai nepatenkintas ir susikrimtęs, parėjo namo ir, per sieną pasikalbėjęs su žmona, atsigulė.* VienR V 79.

<sup>1</sup> Žr. E. Valiulytė, Prielinksnio *pro* reikšmės ir vartojimas dabartinėje lietuvių kalboje, „Kalbos kultūra“, 5, Vilnius, 1963, p. 55–59.

*Per stiklo langą aušros žiūrėjau. Vlkš. Žmogelis viską stebi per rakto skylutę. Tt. Atsigulęs už kalnelio per savo žiūroną gražiai mačiau visą priešų laivyną. BalčGK 45. Par akinius tai aiškiai matau. Mšk.*

Šio pogrupio junginių judėjimo (ar su judėjimu susiję) veiksmožodžiai gali būti su priešdėliais *per-* ar *pra-*, savo reikšme atitinkančiais prielinksni *per*, pvz.: *pervėrė per krūtinę, peršovė per sieną, perlindo per delną, persisunkė per drabužius, persigėrė per odą, persijojau per rėtį, perkošk per marlę.*

*Mokėdamas raštą, upes sustabdysi, pasuksi jų sroves naujomis vagomis, priversi kalnus kalbėti, per didžiausią akmenį skylę pragręši. CvR<sub>1</sub> V 63. Nebuvo ten dar nei krosnių, nei pečių, bet per storą molio sieną vėjai nebeprapūsdavo. SimonGI 12. Tavo žvėrys užkeiktam malūne jau per keturias duris prasilaužė. Šk. Liepsna prasimušė per stogą. Ktk.*

2. Kita erdvės reikšmės junginių grupė žymi daikto buvimo vietą. Tokių junginių veiksmožodis rodo savaiminę ar rezultatinę būseną (*gulėti, dėvėti, driektis, tyso-ti...*; *per(si)mesti, per(si)sverti, pa(si)kabinti, pa(si)dėti, iš(si)tiesti...*), o daiktavardis – vietą ar daiktą, ant kurio atsiduria ar kurio atsiremia kitas daiktas (turintis paprastai juostos, linijos formą).

*Patėvis..., išėjęs į kiemelį, persisvėręs per palinkusią tvorą, rūkė. VencIG D 126. Tiltas buvo permestas per gilų upelį. LKŽ VIII 70. O per balas tęsiasi klampūs keliai. KorsP 30. Mato, guli liepa išsitiesus per visą daržą, per bulves, per svogūnus. KrėvAP 83. Galvą puošė per puikų stuomenį pasidriekusi geltonos kasos. LKŽ II 706. Kaip tu nešei, tai nusidriekė šiaudai per visą kiemą. Lnkv. Ji šypsojos savo gražiu veidu, ir per galvą jai bėgo pražilusią plaukų sruogelę. VencIGD 544. Per lygiuosius laukus, per žaliuosius miškus rangos tviska Neris, tartum juosta šilkinė. GirRP 95.*

Kai šios rūšies junginių pagrindiniu dėmeniu eina tranzityvinis veiksmožodis, be prielinksninės konstrukcijos, jis turi dar prisijungęs objekto galininką, nusakan-tį daiktą, apie kurio padėtį yra kalbama.

*Katė iš atskiros lėkštės ėda, per visą stalą uodegą pasidėjusi. CvR<sub>1</sub> II 151. Pašaukė bernus, sukviatė skolininkus sklypininkus ir ištiesė per pievą virves. VienR V 104. Bet atėjo žiema, nugrindė tiltus per ežerus. KrėvP 96. [Puodžiūnai] lauko viduriu išvarė gilią vagą, per pievas iškasė griovį, miške iškirto tiesią perėją. VienR V 13. Persimesk lieptą per griovį, o paskui tik eik. Žvr. Permetę švarkus per petį, užsidėję dalges, šnekučiavo, kiek padaryta šiandien. LKŽ VIII 70.*

Plg.: *Po valandėlės jis prašneko į bajorą, dėvintį per petį stora raudona šikšna. VienR IV 10.*

3. Į aptartuosius panašūs yra junginiai, sudaryti iš rezultatinį veiksmą, būseną ar būsenos pasikeitimą žyminčio veiksmožodžio ir konkretų daiktą (kuris yra kito daikto dalis) reiškiančio daiktavardžio galininko su prielinksniu *per*. Tokie junginiai žymi veiksmo ar būsenos pasireiškimo vietą.

*O per pakinklius taip ir linkstu, linkstu. CvR<sub>1</sub> II 22. Jis galėjo čiuožti ir viena koja, ir pakaičiui, ir abiem kojom iš karto, net jų nepakeldamas, tik per kelius vinguliuodamas. CvR<sub>1</sub> II 208. Tikrai trakšt trakšt sutratėjo ir nulaužė per kamieną dar pussveikį medį... LzPR II 23. Dėl strėnų dar pusė bėdos. Tik koja va tai per kelį vis girgžda kažin ko. KatMAR 143. [Agnei] kojos per kelius nutirpo ir tie žodžiai išsprūdo savaime. KatMAR 287. Nuo sėdėjimo įstaigoje jis*

buvo kiek kuktelėjęs per pečius. VencGD 90. Jis pasiliko tiesus, nors ir kiek susimetęs per pečius. Myk-PutS I 275. Avėjo jis rudais vasariniais pusbačiais, per kelius padubusiomis mėlynomis kelnėmis. KatMAR 182.

Kaip rodo pateiktieji pavyzdžiai, šios grupės junginiai nėra gausūs.

4. Atskirą grupę sudaro junginiai, žymintys erdvės santykius su kiekybinės reikšmės atspalviu. Tokių junginių pagrindiniu dėmeniu eina būseną, padėtį ar judėjimą reiškiantys veiksmažodžiai, o priklausomuoju — ilgio mato vienetus žymintys (ar tokia reikšmė pavartoti) daiktavardžiai su prielinksniu *per*.

Baltaragio malūnas iš tolo per mylią buvo matomas. BorBM<sub>1</sub> 6. Jie čia per gatvę gyvena. Trg. Per stalą gal rasi vieną morką išdygusią (per stalo didumo plotą). Rm. Saulė tik per sprindį tepakilo, pievose žėrėjo sunki, šalta rasa. SluckGN 389. Kaimynams jau nerūpėjo dėl žibalo svaro arba deguto gorčiaus važiuoti per mylią į turgų. ŽemR I 284.

Dėl priklausomojo dėmens ypatybių šios grupės junginiai dažnai yra sudėtiniai.

Dar labiau didino tą įspūdį Kubanės stepės, kuriose per dešimtis varstų nesimatė nei trobų, nei medžių, nei upių, nei ežerų. VienIMA 194. Nedidelis valsčiaus būstinės prieangis taip tirštai buvo pripūstas dvokiančio tabako dūmų, jog per du žingsnius negalėjai pažinti žmogaus. CvR<sub>1</sub> V 220. Rytuose per du žmogaus ūgius pakilęs mėnuo sumažėjo, išblanko ir pašviesėjo. Myk-PutS I 301. Paskui dėžė kelis kartus trūkelėta, pakilo per trejetą pėdų aukšty. BalčGK 137. Aš tave nešiu per du šimtu mylelių. Klvd 8.

Plg.: Aplinkui per dvi valandas kelio niekur nebuvo nei vieno sodžiaus, net nei vienos trobelės. BalčHP 208.

Tokiuose junginiuose neretai esti ir prielinksnio nuo konstrukcija su kilmininku, pasakanti vietą ar daiktą, nuo kurio nustatomas atstumas.

Per trejetą mylių nuo miesto buvo aukštas kalnas, matomas nuo karaliaus palociaus durų. BalčTVN 150. Žinai, stovėjau per kelis žingsnius nuo jo. ŠRagSD 140. Nuo pamotės, nuo žiezulos per šimtą mylių būsim... SNerR I 194. Plaukiojo ilgai ir pagaliau priplaukė prie malūno, buvusio per dvi mylias nuo karaliaus sostinės. BalčGP 63. Pašokau per mastą nuo žemės iš to džiaugsmo. ŠRagSD 13. Jis laikė mane savo rankoj pakėlęs nuo žemės per šešiasdešimtį pėdų... BalčGK 82.

Kai kurie kalbamosios grupės junginiai yra sinonimiški atitinkamiems junginiams su kilmininku ir prielinksniu už, plg.: per trejetą mylių (nuo miesto) buvo ir už trejeto mylių (nuo miesto) buvo.

§ 4. Junginiais, kurių pagrindiniu dėmeniu eina smogimą (ar lytėjimą) reiškiantys veiksmažodžiai, o priklausomuoju — konkrečius daiktus žyminčių daiktavardžių galininkas su prielinksniu *per*, yra pasakomi objektiniai santykiai su erdvės reikšmės atspalviu.

Raitelis atrodė skubęs: arklių plakė iš abiejų šonų, rankomis mušdamas per kaklą. CvR<sub>1</sub> V 168. Už savo drąsumą per ausį gavo. Brž. Velnias kaip drožė per liežuvį, seniukas ir sukando jam ranką. Pn. Ta drožė per nagus, net papirosas perlūžo. ŽemR III 243.

Šių junginių veiksmažodžiai (ar juos atstojantys ištiktukai) be galininko su prielinksniu *per*, dažnai turi prisijungę objekto naudininką, nusakantį asmenį, į kurį nukreiptas veiksmas, ir priemonės įnagininką (vieną ar su prielinksniu *su*) (a) arba vieną kurią šių formų (b).

a) *Subruzdęs sėdynėje, jis sudavė ranka dėdei per petį ir skardžiai prašneko.* Myk-PutS I 55. *Kitas kepure takšt skaitytojui per dantis.* ŽemR III 208. *Dalino pelus toliau [Jonas] vėl nusiplikydamas rankas ir paplakdamas sau per šlaunis delnais.* BaltPV I 35. *Norėjau jam uždrožti vytele per sprandą.* VencGD 68. — *Tau važinėti, važinėti!.. — rėkė ji nesavu balsu, kirsdama jam žabine per pečius, per nugarą, per pakinklius.* BilR I 163. *Tėvas susisukęs ir jai susiautė virve per nugarą.* ŽemR III 60.

*Onytė sudavė pelytei su šaukštu per galvą, ir ji nuvirto.* Pš.

b) *Ir jau buvo iškėlęs ranką tvyksti žinovui per jo gudriąją galvą.* LzPR II 37. [Pikčiurna] *paplekšnojo Šnekučiui per petį.* SimonP 68. *Jeigu kada nak-tį tvokstelsiu tau per šoną, suprask — susapnavau.* BaltPV II 38. *Bušė juokėsi ir pliaukštelėjo jam per veidą.* SimonP 24.

[Tekonis] *tekštelėjo delnu per rąstą vieną kartą, tekštelėjo kitą.* BaltPV I 19. *Tada žmogelis lazda sudavė per žemę, ir tuo akimirksniu atsirado labai daug puikios kariuomenės.* Ps. *Kad daviau kūle per galvą, — tik žaktelėjo ir parkrito negyvas ant žemės.* BilR I 141.

§ 5. Yra nemaža veiksmažodinių junginių su daiktavardžio galininku ir prielinksniu *per*, reiškiančių laiko santykius. Šių junginių susidarymą leksiškai riboja priklausomasis daiktavardis, kuris žymi laiko sąvokas ar reiškinius, susijusius su laiku. Pagal smulkesnes dėmenų reikšmes laiko reikšmės junginius galima suskirstyti į dvi grupes.

1. Vieną grupę sudaro junginiai su veiksmažodžiais, reiškiančiais būseną, trunkantį bei kartotinį ar rezultatinį veiksmą, ir daiktavardžiais, žyminčiais apibrėžtus laiko tarpus, kurių metu trunka, tęsiasi tas veiksmas ar būseną.

[Motina] *ramiai sau sėdi per dieną.* ŽemR III 39. *Nusidirbę per dieną, visi miega kietai.* RimkKK 114. *Kartais juodviem tekdavo likti ir per naktį ežere.* CvR<sub>1</sub> I 218. *Stepių viesulai per naktį užaus.* SNrR I 327. *Jis išdžius per vasarą.* KatMAR 120. *Kokia tai mūsų žemelė derlinga, kiek paukštelių privaisina, per vasarą išmaitina.* ŽemR III 496. *Jaučiai buvo įgudę ir arimo meno per žiemą nepamiršę.* Myk-PutS I 67. *Kitoks našumas, kitoks valkumas atsirasdavo sustirusiuose per žiemą senelio sąnariuose.* LzPR II 5. *Mažas ir per valandėlę suspėdavau daug padaryti.* MašAMB 23. *Vien tik saulė per dangų aukštai per amžius tekėjo ir teka.* MairRR II 144. *Ta neapykanta kaupėsi per šimtmečius rš.). Per tuos metus ir mano dėdina visai nusigyveno.* ŽemR III 312. *O kai žvaigždės nušvis per žvainąsias naktis, jautriai apie meilę šlamėjo.* MairRR I 77.

Šio pogrupio junginiai gali būti ir sudėtiniai. Sudėtiniais juos daro kiekio reikšmės žodžiai, prisijungę prie laiko mato vienetų reiškiančių daiktavardžių (*minutė, para, savaitė, mėnuo, metai, šimtmetis*) arba valdantys tuos daiktavardžius ir kartu žymintys ištisinius laiko tarpus, plg. *penkios savaitės ir penki vakarai*.

*Per tris paras iškrovėm jį (laivą) (trš.). Statyboje per kelias savaites ji visai pagedo!* DovŽE 290. *Sicilijoje ir vasarą kitąsyk per 5 (penkis) mėnesius nestinė lašelio lietaus.* VienR VII 257. *Pirmučiausia grafai pataisė dyaro rūmus, nes per kelerius metus, niekieno negyvenami, atidrėko ir apgedo.* VienR II 69. *Per pusantros valandos su šešiais gerais yrėjais pavandeniui mes priplaukėm mano vašarnamį.* BalčTVN 141. *Juodavo per daug metų aprūkusios lubos, duobėta molinė asla.* VencGD 83.

Vientisinių, rečiau sudėtinių trukmės reikšmės junginių priklausomasis dėmuo gali turėti prisijungęs (paprastai fakultatyviai) žodžius *visas, ištisas, kiauras*, pabrėžiančius trukmės pilnumą.

*Bet Joniukas linksmas ir laimingas važinėjas per visą dieną, per visą dieną iš visos galios dainuoja savo dainą. BilR I 162. Iš to džiaugsmo nė miego nebenerėjo, maž per visą naktį darbavosi. ŽemR III 107. Per visą pavasarį laksčiau liežuvį išleidusi. ŽemR IV 414. Kaniavaičio sodyba per visą vasarą kvepėjo pušų sakais ir nuluptomis žievėmis. VaižgRR I 309. Ligi šiol kiekvienas iš jų vis dar abejojo per visą rudenį. ŽemR III 450. Per visą žiemelę karšusi, dususi, [senelė] taip parsisirgo, nusikamavo, ... jog nė iš lovos kojos nebeiškelia. ŽemR III 88. Per visą savaitę nebuvo Rapolienės namie. VaižgRR I 155. Jis miegojo kaip meškiukas per visą parą. VaižgRR I 265. Visi iš jo juokėsi ir erzino, kad pramiegojęs orės pradžia, dabar su visais darbais per visus metus turėsiąs uodegoj vilktis. Myk-PutS I 61. Žiauru imtis su dirva, aš jai nepasiduodavau per visą dešimtį metų. VaižgRR I 400. Rapolas per visą amžių gangreit nebuvo darbo dirbęs. VaižgRR I 120.*

*Per ištisas dienas vaikščioja susiraukusi. PetkKMD 161. Kiek prisilydė [kerdžius] per ištisas vasaras! LKŽ VII 408–409. Per ištisus metus abu su žmona kaip prakeikti vergai, suskretę, pajuodę, mėšluotomis kojomis, ėdaluotomis rankomis dirbo, plušo ir namie, ir lauke. VienIMA 7. Mykoliukas dar nebuvo sau pasisakęs, jog čia pat jau per ištisus dvidešimt metų jis žiūri į Pukštų Severiutę. VaižgRR I 57.*

*Tas šūnytis ir kiauksi per kiaurą naktį. LnkV. Kiek ašarų jam išriedėjo griaudžių, kiek syk, kaip žvaigždė sidabrinė, per kiauras naktis nesumerkė akių, kai uždegei jauną krūtinę! MairRR I 61. Per kiauras dienas lošia kortomis. Ms(LKŽ V 705).*

*Sėdėdavo per ilgus vakarus vienos dvi kaip nebylės. LzPR I 84. Per savo ilgą pedagoginę praktiką aš patyriau, kad visur ir visada labai svarbu išlaikyti pusiausvyrą. PaukštPM 92.*

Aptartos struktūros junginiai gali būti sinonimiški atitinkamiems junginiams su galininku, vardininku ar įnagininku, plg.: *dirba per visą dieną ir dirba visą dieną, dirba visa diena; kaukia per ištisas naktis ir kaukia ištisas naktis, kaukia ištisomis naktimis.*

Prie tos pačios grupės priklauso junginiai su daiktavardžiais, rodančiais procesus, įvykius, progas ar pan., kurių metu trunka, tęsiasi veiksmas ar būseną.

*[Severja] stačia išstovėjo per mišias bažnyčioje, stačia kol užkasė kapuose. VaižgR I 154–155. Visai kitaip versdavosi per atokaičius Jono Puodžiūno šeima. VienR V 127. Tu man sūriuką, sūriuką pakramtyt per tursomiegį. BaltPV I 47. Tik per pavasario polaidį piliakalnis kaip sala plūduriuoja vandeny, ir jo paplauti krantai metai iš metų vis griūva ir mažėja. VienIMA 139. Per bičkuopį jisai ne tiktai bitėmis, bet ir vaikais būdavo apspitęs. BilR I 184.*

*Už savo skolas jis ir žemę apardavo, ir kitus darbus nudirbdavo; per visą karą kaip prismeigtas Laužadžio kieme riogsojo. Gud-GuzR I 48. Per visą gyvenimą pripratęs, kad jo užgaidos būtų aklai pildomos, dabar pirmą sykį pasijuto susidūręs su tokiu išūliu neklusnumu. Myk-PutS I 83. Marč, tu guli štai lovoje per visus pusryčius. VaižgRR I 131.*

2. Atskirą grupę sudaro junginiai, kurių veiksmazodis žymi neilgos trukmės arba momentinį veiksmą, o daiktavardis reiškia procesus, įvykius, būsenas ar įvairios paskirties laiko tarpus (*pusryčiai, rugiapiūtė, atostogos*), kurio tik dalį, momentą užima veiksmas.

*Žmonės kalbėjo, kad jis esąs pasalūniškai gudrus, labai šykštus, labai suktas ir ką bepradėdąs — vis kreivai; o per dvaro centro dalybas apmovęs net ir savo tikrąjį brolių. VienR V 11. Nepaprasta buvo, kad per šį krembliavimą ji gausianti patirti Geišės paslaptį, kuri, ji nuvokė, arti palies ir ją pačią. VaižgRR I 76. Niekas nepataikydavo taip nejučiomis per vestuves ar krikštynas užritinti ant daržinės kraigo vežėčių, kaip Kazys. Myk-PutS I 32. Kai žvejai paklysta jūroj per audras, — jis tik vienas drįsta kelią jiems surast. SNėR I 414. Berno jie visai nesam-dė, tik per rugiapiūtes ir šienapiūtes kviesdavos padienininkų. VienIMA 7. Atsimeni, kaip Nemune per sekmines maudėmės. CvR<sub>1</sub> V 200. Niekas nesugebėdavo taip vikriai perlieti vandeniu per užgavėnes „poveliu bevaikančio“ jaunimo arba rugiapiūtės pabaigtuvininkų, kaip Kazys. Myk-PutS I 32.*

§ 6. Veiksmazodiniai junginiai su prielinksniu *per* reiškia ir priežasties santykius. Tokių junginių daiktavardis gali būti ir abstraktus, ir konkretus, pvz.: *pamiršau per skubėjimą, praužu per mergelę.*

Pagal pagrindinio dėmens reikšmę ir sudėtį priežasties reikšmės junginių galima išskirti dvi grupes.

1. Viena grupę sudaro junginiai, kurių veiksmazodis žymi nepalankų, nenaudingą, nepageidaujamą veiksmą, o priklausomasis daiktavardis pasako to veiksmo priežastį, sukėlėją. Tokių junginių daryba yra ribota.

*Praradau mergelę per savo kvailystėlę!.. KrėvP 39. Burokų lapai lūžta per tarpumą. Pc. Savo [tabaką], matyt, palikau namie per skubėjimą. BaltrTK II 9. Per tuos obuolmušius [Girdvainis] visą ūkį apleido. BorBM<sub>1</sub> 24. Baisiai perpyko Mikas, kad per musę jis užmušė savo sūnų. Graž. Per didumą net suslinkęs. Ktk. Per Abyšalą suvėlintas laiškas iš Obelių smarkiai sujaudino Ignotą. Gud-GuzR II 286. Nėra bernelio, nėra jų sūnelio: per mergelę žuvo. KrėvP 59. Vis per tave mus mama kasdien klupdo ant žirnių. Alk.*

2. Kitą pogrupį sudaro junginiai, kurių veiksmazodis yra su neiginiu *ne-* ir žymi neįvykusį veiksmą, o priklausomuoju daiktavardžiu pasakoma veiksmo neįvykimo priežastis.

*Per didučius nė mažučiai nepražūva. PP 127. Per žuvį nebūsiu namie (gaudysiu žuvis). Als. Per tolumą nepristato duonos. Ktk. Per blogus kelius neparvažiavau ir apkaltino. Krš. Eik į daržinę miegoti, gričioj (=troboj) per muses neužmiegi. Pc. Veltui būčiau šaukęs — mano silpno balso niekas nebūtų išgirdęs per tolumą. BalčGK 86.*

Šiam pogrupiui priskirtini ir junginiai, kurių pagrindinį dėmenį sudaro veiksmazodžio bendratis susijusi su veiksmazodžių *negalėti, nesuspėti* asmenuojamosiomis formomis.

*Negaliu užmigti per jūsų bildėjimą. Ėr. Aš per gailias ašarėles negaliu matyti. Žm. Tas krito tuoj negyvas, per tą staigumą pats Achmedas nespėjo išgelbėti tėvą nuo nelaimingo galo. Balč.TVN 125.*

Kai bendratis yra susijusi su veiksmazodžių *nebūti, neturėti* asmenuojamosiomis formomis, tada tarp jų ir bendraties esti struktūriškai būtinas prieveiksmis *kaaa*

— *Per ilgai viešis svečias ir jums turėjo nusibost. — Nebuvo kada nusibost per tuos visus nuotykius. MašAMB 122. Per tuos darbus neturėjau kada pavalgyti. Ktk.*

§ 7. Veiksmažodiniai junginiai su prielinksniu *per* žymi ir veiksmo atlikimo būdą. Tokie junginiai yra ne vienos reikšmės bei struktūros.

1. Vienų būdo reikšmės junginių pagrindinis veiksmažodis žymi su(si)žinojimą, į(si)gijimą, perdavimą ko nors ar pan., o priklausomasis daiktavardis rodo asmenis, organizacijas, įstaigas ar šiaip kokias priemones (*laiškas, spauda, radijas*), kuriomis naudojantis, tarpininkaujant atliekamas tas veiksmas. Šie junginiai yra artimi objektinės reikšmės junginiams.

*Karalaitis per piemenį sužinojo ir tos trečiosios savo sesers likimą. Tt. Girdžiu per žmones, kad man rūgoji. Lnkv. Kunigaikštis atsakinėjo jam per vertėją. VienR IV 82. Antanienė susitarė per Agniešką. VienR V 101.*

*Pranešė per radiją, kad rytoj bus gražus oras. Ktk. Pakviečiau brolių per laišką. Ut. Susirašinėjo jie su Praniauskaite taip oficialiai tik per spaudą. VienIMA 240. Patiekalus padavinėjo per rankas. VienIMA 219.*

Plg.: *Kad bent per paukštelį kas būtų žinių davęs. ŽemR I 333.*

2. Junginiai, kurių daiktavardis yra abstraktus (*vargas, kančia, prievarta, kova, darbas, darbštumas*), o veiksmažodis reiškia tikslingą veiksmą (*siekti, mokytis, iškilti, pakelti, gauti*), rodo grynus būdo sanykius. Šie junginiai neproduktyvūs.

*Visa, ką jis turi, pasiekta iš tikrųjų per darbą, vargą, sunkumus. VencGD 12. Tik per mano didelį prašymą atėjo jų šeimyna talkon. Ds. Išsiuntė vaiką per prievartą [ganyti]. Ktk.*

§ 8. Savitą grupę sudaro junginiai, kurių pagrindinis veiksmažodis reiškia būseną (*būti, tarnauti, gyventi, laikyti*) ar jos pasikeitimą (*virsti, tapti, likti, eiti, mokyti, imti, duoti*), o priklausomasis daiktavardis rodo asmenis pagal užsiėmimą, pareigas, giminystę. Tokie junginiai rodo, kuo yra ar kaip pasikeičia asmuo (rečiau daiktas).

*Mano tėvas per račių buvo. BsP I 43. Jis buvo tam dvare per raštininką. BsP I 12. Buvau tuomet pas grafą K. per daržininką. JasiukD 17. Aš buvau par pusbernį. Grž. Būk tu man per sūnų. Tvr. Giminės jiems par kūmus pabus. Lnšk. Tai gerai, eikš pas mane per gizelį. BsMt I 18. Na, tai liksiu aš per piemenį. BsRP 63. Tu galėtum jį klaust, bene jis pasiliktų pas mus per gaspadorių (per ūkininką). JablRR I 658. Viskas par nieką palieka. Trš. Ji įėjo į vieną dvarą ir pasisamdė pas to dvaro žiūponę per pelendrūnę (p. pelenę, šlavinėtoją). JablRR I 658. Jį mokino per šiaučių. Tvr. Ji persitaisė per dvaro gaspadinę (tts.). Viena moterė pasivertė par velnią. Žml. Jį į Joniškį iškėlė per kleboną. Lnkv. Aštuntų metų pavasarėlį išleido mane par piemenėlį. Brž. Ir atėjo dukrelė tik per baltą viešnelę, drabužių ji neaudė. LB 27. Jeigu taip, ir aš jį paimsiu per piršlį. SimonVK II 306. Kartą pas tą gaspadorių atėjo velnias ir prašosi, kad jį priimtų par berną pas jį tarnauti. Tt. Karalius pažadėjo jam dukterį per pačią duot. JablRR I 658. Katrė ėjo už jo tik dėl to, kad reikėjo šeiminko ir kad tėvas Šalteikis jo būtinai norėjo per žentą. SimonVK II 306.*

§ 9. Vietoj šių junginių literatūrinėje kalboje dažnai vartojami sinonimiški junginiai su daiktavardžio galininku ir prielinksniu *už*, iš dalies — su daiktavardžio galininku ir prielinksniu *į* arba vien su įnagininku be prielinksnio.

1. Visi junginiai su prielinksniu *per* gali būti pakeisti atitinkamais junginiais su prielinksniu *už*.

*Ankstąjį rytelį saulelė tekėjo, tai dėl manęs jauno už motulę buvo.* TŽ II 222. *Už skalbėją būsiu, marškinėlius skalbsiu, bernuželi tu mano.* JD 590. *Elzbieta tarnavo pas Sakalauskiene už mergą, vaikai už piemenis, tėvas už berną.* CvR<sub>1</sub> II 332. *Gyveno ji tuomet tame pačiame Peterburge pas vienus labai didelius turtingus ponus už patikėtinę.* VienIMA 106. *Prisigaudė jis vėžiu, prisipirko žvakelių, apsitaisė už angelą ir nuėjo naktį į to pono dvarą* (ps.). Pšl. *Vyresnįjį savo sūnų Antaniuką išleido pas gerus žmones už piemenį gyvulių ganyti.* VienIMA 90. *Joną pavedė savo karaliui, kuris jį už lekają priėmė.* BsP III 26. *Senelis duoda jam tą patį šuniuką už palydovą.* Tt. *Visi norėjo tą gražiąją karalaite sau už žmoną gauti.* Sml. *Ten pat iš namiškių tardytojo giminaičių dvi mergaites prikalbino, pakvietė už šeimininkes gegužinei.* ŽemR III 400.

2. Junginiai su prielinksniu *į* pavaduoja tik dalį prielinksnio *per* junginių: junginius, sudarytus su veiksmažodžiais, reiškiančiais būsenos pasikeitimą (ne pačią būseną!). Be to, su prielinksniu *į* tokiu atveju sakomas daiktavardžio daugiskaitos galininkas.

*Kontoroje jį priėmė į tašytojus.* VienR V 119. *Kaip jis ištikimas žmogus, išrinktų jį į viršaičius...* ŽemR III 26. *Išleidau dukrelę į mārteles.* BsO76. *Paskui ėmė prašyti Marelės į seseris ir visus į vestuves.* ŽemR III 36. *Aš eisiu pas šitą malūnininką ir į malūnininkus mokysiuos (mokysiuos malūnininku).* JablRR I 654.

Plg.:

*Nelaimingieji slydo nuo stataus kalno žemyn ir virto į akmenis.* BilR I 147. *Tik saugokis, kad ne – pats be reikalo mušdams, su glūpais savo jaučiais į galvijį pavirsi.* DonR 35.

3. Junginiai su būvio įnagininku esti sinonimiški būsenos (rečiau jos kitimo) reikšmės veiksmažodžių junginiams su prielinksniu *per*.

*Piršliu jiems buvau ir kraitį į tėvūniją atvežiau.* CvR<sub>1</sub> II 259. *Ir bernu buvau.* BaltPV I 100. *Kelius metus padirbėjau pirmininku, ir mečiau.* Ktk. *Jis ten ilgai mokytoju tarnavo (m. buvo).* JablRR I 634. *Nuo to laiko liko Zosei Jonas tėvu, broliu, globėju.* ŽemR II 224. *Kada matei, kad ožys būtų (b. paskirtas, tarnautų...) daržininku?* JablRR I 635. *Jų berniokas mokos inžinierium.* Ktk. *Gegutė in(i) rudenį pavirsta vanagėliu.* Ktk.

§ 10. Atskirai galima aptarti junginius, sudarytus iš veiksmažodžio laikyti (ką kuo) ir daiktavardžio galininko su prielinksniu *per*. Jais pasakoma tariama asmens (ar daikto) būseną.

*Vokiečiai lietuvininką per drimelį laiko.* DonR 105. *Ir būrus prastus per kiaulių jovalą laiko.* DonR 28. *Tegu pajunta, gal labiau skaitysis ir kito per kvailą nelaikys.* PaukštAA 15. *Aš laikau jį per išmintingą.* LKŽ VII 38. *Rudikį, kaip girdi, ant turgaus laikė per vagį.* DonR 119. *Ghuosnius ir egles, pušis ir liepų viršūnes, o labiau karklus ir krūmus laikė per nieką.* DonR 126. *Eglę par gerą medį nelaikau.* Sg. *Tokia gudri, kad žvirblį per karvelį palaikė.* PP 430. *Mat, karalaite jį palaikė per savo vyrą.* LKŽ VII 44.

Prie šių šliejasi ir junginiai su konkrečios reikšmės veiksmažodžiais, po kurių lyg numanomas žodis *laikyti*, plg.: *pašaus tave per gegužėlę* ir *pašaus tave palaikę per gegužėlę*. Tokie junginiai nurodo, kuo kas palaikoma paprastai per apsirikimą.

*Keta tave šauti šelmis bernužėlis per laukinę antelę. JD 762. Vai, šausiu, šausiu tave, mergele, per girios gegužėlę. BsO II 186. Būtų žvejoję marių žvejeliai, būtų sugavę mane per margą lydekėlę. Slv. Nesiprausiu, nesiprausiu, perdaug balta būsiu, tai varna nuneš per sūrį. Srd.*

§ 11. Pastarosios grupės junginiai palyginti reti. Tam pačiam reikalui dažniau vartojami kitokie junginiai.

1. Veiksmažodis *laikyti* paprastai prisijungia daiktavardžio įnagininką.

*Jį visi laiko geru žmogum. Ktk. Kuo tu čia mane laikai? JablRR I 633. Ką mes palaikėme sala, buvo tik baisiai didelės jūros žuvies nugara. Balč(LKŽ VII 44).*

2. Abiejų rūšių veiksmažodžio *laikyti* junginius gali atstoti atitinkami junginiai su galininku ir prielinksniu už.

*Urbonas palaikė senelį už gerą ir gudrų žmogų. Tt. Kam tu mane už kvailą laikai? Ps. Jei būčiau laisvas, laikyčiau sau už garbę atiduoti savo gyvenimą jos didybei tarnauti. BalčGK 95. Nepalaikykite už blogą, bet mes tiesūs žmonės, lietuviai, pratę dorai atsilyginti už paslaugą... VencGD 340. Šios kartos žmonės daugel išmano, dvidešimt metų turi už seną. Pš.*

*Yra pabarėly du ribokėliai – tai pagaus tave už lydeką. Yr pabarėly du strielčiukėliai – tai pašaus tave už gegužėlę. Al. Nesidabyk – varna nuneš už vaiką. Vv. Duoną įnešiau už ragaišį. Pc. Sėjom už kopūstus, o išdygo sėtiniai. Kal. Parduok karvę aš telingą – daugiau paimsi. Ktk.*

3. Retkarčiais tam pačiam reikalui vartojami (dažniausiai veiksmažodžio *laikyti*) junginiai su daiktavardžio kilmininku ir prielinksniu *vietoj*.

*Jūs daugiau manęs kvailio vietoj nebelaikysit! BalčGP 88. Mane auto vietoj laiko. Pc. Aš tave zuikio vietoj nušausiu. Šts.*

§ 12. Veiksmažodiniai junginiai, kurių priklausomuoju dėmeniu (ar jo dalimi) eina skaičių, kiekį ar matą žymintys žodžiai su prielinksniu *per*, rodo kiekybės santykius. Pagal reikšmę, kuri daugeliu atvejų priklauso nuo prielinksnio *per*, kalbamuosius junginius galima suskirstyti į dvi grupes.

1. Didžiuma veiksmažodinių kiekio reikšmės junginių su prielinksniu *per* žymi ko nors perviršį. Šios reikšmės junginiai yra įvairios struktūros.

a) Vienų junginių priklausomuoju dėmeniu eina kiekinio skaitvardžio arba matą žyminčio daiktavardžio galininkas su prielinksniu *per*. Tokie junginiai reti.

*Už kiaulę jis gavo per tūkstantį. Skdv. Ji metų turi per trisdešimt. Ktk.*

*Iki miestelio bus per kilometrą. Ktk. Jau yr per pusę aštuonių. Plng.*

b) Dažnesni yra junginiai, kur skaitvardis (vienas ar kartu su matą reiškiančiu žodžiu) dar yra prisijungęs kiekio objektą reiškiantį daiktavardžio kilmininką, pvz.: *buvo per penkiolika žmonių, pirkto per penkiolika kilogramų obuolių.*

*Per kelerius metus jam (K. Būgai) pavyko sukaupti didoką biblioteką, turinčią per pusantro tūkstančio rinktinės lingvistinės literatūros (trš.). Pardaviau per dešimt centnerių bulbų. Ktk.*

2. Kita grupė junginių žymi, kiek kartų kartojasi, kiek objektų apima ar keliuose vietose vyksta veiksmas. Tokie junginiai yra sudėtiniai – jų priklausomuoju dėmeniu eina kiekiniai skaitvardžiai (ar įvardžiai *keli, visi*) su konkrečiais daiktavardžiais ir prielinksniu *per*.

*Per du kartus dobilus piovėm. Ktk. Numirkiau mėsą per tris vandenį. Jnpl. Suplėšiau paltą per dvi vietas. Ktk. Buvau per abi krautuves — nėra mielių. Ktk. Per abu lauku pasisėsma linų. Sl. Per visas pievas būt susidarę keli vežimai šieno. Ktk.*

### Daiktavardiniai junginiai

#### Laisvieji junginiai

§13. Su prielinksniu *per* sudaroma ir daiktavardinių junginių, tik žymiai mažiau, negu veiksmažodinių. Pagal struktūrą šie junginiai dvejoji: vienų pagrindinis daiktavardis yra veiksmažodinės kilmės, kitų darybiškai nesusijęs su veiksmažodžiu. Daiktavardiniai junginiai žymi pažymimuosius santykius su įvairiais atspalviais, kuriuos junginiui teikia priklausomojo daiktavardžio reikšmė. Junginių, kurių pagrindiniu dėmeniu eina veiksmažodinis daiktavardis, pažymimoji reikšmė yra silpnesnė, plg. *ėjimas per sieną* ir *dryžis per kaktą*.

1. Junginiai, kurių pagrindinis daiktavardis yra padarytas iš judėjimo veiksmažodžio (dažnai su priesaga *-imas*) arba reiškia daiktus, turinčius juostos, linijos formą, o priklausomasis — konkrečius daiktus ar vietą, žymi pažymimuosius santykius su erdvės reikšmės atspalviu.

*Gera klausytis savo žingsnių, pajusti gaivinantią vėjukščio dvelkimą per įkai-tintą kūną. CvR<sub>1</sub> II 357. [Žandarai] ėmė ginčytis apie nešimą per sieną knygų. ŽemR II 128. Iš viso ko buvo matyti, kad jis ne raitelių būrio bendras, o tik palydovas per Žemaičių girias ir pavasario balas. VienR IV 9. Kaziukas nė nedirsteli į tas nuodėmingas vaikų keliones per jo kambarį. VaižgRR I 387. Sakyk, mažiuk, žinai per mišką kelią į Surmontą? CvR<sub>1</sub> II 221. Bet su laiku ir tasai atšlaimėlis, kurį kadaise buvo ištrypę kaustomi arkliai, ir takiukas nuo jo per visą kiemelį pamažu užžėlė... Gud-GuzR I 20. Bet atėjo žiema, nugrindė tiltus per ežerus. KrėvP 96. Dirbdinsiu tiltelį per Nemunėlį, lankysiu panelę kas vakarėlį. Auk. [Stočkus] nusipirko vaistinę ir keltą per Karklųvą. CvR<sub>1</sub> II 300.*

*Už judviejų garksojo policininkas su šautuvu per petį. VenclGD 53. [Mikutis] su grandinėle per krūtinę eidavo prie malūno ant nudilusių girnų akmenų. CvR<sub>1</sub> II 140. Išgyti mergytė išgijo, bet randas per visą skruostą taip visam gyvenimui ir pasiliko. VienIMA 55. Visas butas — tik vienas kambariukas su dideliu duonkepiu per visą trečdalį ploto. Gud-GuzR I 132.*

§ 14. Pasitaiko junginių, sudarytų iš veiksmažodinių daiktavardžių su prielinksniu *per* ir laiko reikšmės daiktavardžiu. Jie žymi pažymimuosius santykius su laiko reikšmės atspalviu.

*Aš tau atsimokėsiu už visą gerą, kaip tu man už prisirišimą per visą amžių. VaižgRR I 248.*

§ 15. Atskirą grupę sudaro kiekio ar mato reikšmės daiktavardžių junginiai. Jų pagrindiniu dėmeniu eina daiktavardžiai *kartas, sykis*, laiko bei kitokius mato vienetus ar atskirus daiktus žymintys daiktavardžiai, neretai su kiekiniais skaitvardžiais ar įvardžiais *keli, keletas*. Priklausomasis daiktavardis žymi laiko mato vienetus. Tokie junginiai žymi kiekybinius santykius su laiko reikšmės atspalviu ir dažnai yra sudėtiniai.

Redaktorius Gimžauskas bent kartą per mėnesį savo apžvalgose nuramindavo krautuvii ir namų savininkus. CvR<sub>1</sub> II 184. Vieną kartą per dieną gausi patarškinti su tokia tarškine lovoje gulėdamas. Rd. Juk sakoma, kad mūsų ciosorius septynis kartus per dieną meldžiąsis. SimonR I 309. Kelis sykius per dieną Mikutis nešiojo į trobą vandenį. CvR<sub>1</sub> II 134. Kiekvienas kiemas tris dienas per savaitę turėjo atidirbti vokiečių ūkiuose. CvR<sub>1</sub> II 151. Par (per) valandą penkis kilometrus nueinu lengvai. Ktk.

Per dešimtį bekonų par (per) metus šeria. Žg.

## Samplaikiniai junginiai

§ 16. Pasitaiko apstabarėjusių junginių, sudarytų iš dviejų to paties daiktavardžio formų su prielinksniu *per*. Dažnesni yra laiko reikšmės daiktavardžių junginiai. Jais pasakoma nenutrūkstama laiko tąsa.

*Ir vėl slinko diena per dieną, žmonės nerimo ir taip kalbėjo, ir šiaip kalbėjo ir laukė karo...* KrėvP 92. *Laikas slinko, mėnuo per mėnesį bėgo.* KrėvP 100. *Metai per metus greitai bėgo, daugelis jau jų praslino, daug upėmis vandens nutekėjo nuo to laiko, kai jaunas bernelis vedė dailią bajoro dukružėlę.* KrėvP 72. *Taip gyvendavo metai per metus du seneliu, visada būdavo linksmu, ypač Lapinas.* KrėvAP 62. *Koplyčioje mišios per mišias eina.* ŽemR II 148.

Plg.: *Bliūdas per bliūdą ant stalo tuštėjo.* ŽemR III 258. *Vakar per pusę adynos koja per koją (pamažu) Peleson nuėjau.* Pls.

## Būdvardiniai junginiai

§ 17. Būdvardžių junginiai su daiktavardžių (ar įvardžių) galininku ir prielinksniu *per* yra neproduktyvūs<sup>2</sup>. Jie sudaromi su aukštesniojo laipsnio būdvardžiais ir reiškia lyginimo santykius su išskyrimo ar skirtumo reikšmės atspalviais.

§ 18. Junginiai, reiškiantys lyginimo santykius su išskyrimo atspalviu, pagal struktūrą yra dvejoji.

1. Vieni junginiai yra sudaryti iš aukštesniojo laipsnio būdvardžio kilmininko, kuris priklauso nuo sakinio veiksmazodžio su neiginiu *ne-* (paprastai *nebūti* formų), ir priklausomojo daiktavardžio (ar įvardžio) galininko su prielinksniu *per*. Šiais junginiais pasakoma, jog priklausomuoju dėmeniu nurodytasis daiktas kalbamos ypatybės turi daugiausia iš visų vienerūšių daiktų.

*Kas nežino, kad per žirnius nėra geresnio karveliams valgio.* MašAMB 230. *Man nėra geresnių grybų per baravykus.* Alv. ... *tada jis galvojo, kad per sie- lininką nėra laimingesnio žmogaus pasauly.* BalčHP 206. *Per jį vyresnio ne- buvo.* Lnkv. *Nėr geresnių plūksnų per šitas.* Lp.

Kai kurių junginių priklausomasis daiktavardis turi pažyminį, kuris kalbamą unginį daro sudėtinį.

*Per mūsų šunį sargesnio nerasi.* Jrb. *Per vargo mergelę nėra gražesnės.* Vrn. *Per senąjį bernioką geresnio nebepasamdysi.* Grž.

2. Retkarčiais tarmėse pasitaiko būdvardinių junginių su prielinksniu *per* ir teigiamuose pasakymuose. Tada jų priklausomuoju dėmeniu eina įvardžio visas

<sup>2</sup> Žr. E. Valiulytė, Prielinksnių vartojimas lyginimo santykiams reikšti, kn.: Lietuvių kalbos gramatinė sandara, Vilnius, 1967, p. 88–89.

daugiskaitos galininkas su prielinksniu *per*, o būdvardis esti aukštesniojo, rečiau aukščiausiojo laipsnio. Tokiais junginiais esti pasakoma didžiausias ypatybės kiekis, kuriuo išsiskiria kas iš visumos.

*Gaubys per visus vertesnis*. Plt. *Algis par (per) visus didesnis*. Trš. *Aš jauniausia par (per) visus*. Antš.

§ 19. Aptartieji junginiai turi nemažai sinonimų. Juos savo reikšme ir struktūra atitinka būdvardiniai junginiai su galininkiniais prielinksniais *už*, *prieš* ir su kilminikiniais *iš*, *tarp*.

1. Pirmojo pogrupio junginius su prielinksniu *per* atitinka junginiai su prielinksniais *už* ir *prieš*.

*Prie sunkaus darbo nebuvo už jį geresnio*. LzPR I 221. *Nėr už ją stipresnio*, – gyvybės nieks nenugalės. MiežML 99.

*Prieš lakštingalėlės* (giedojimą) *nėra gražesnio giedojimo*. Ds. *Prieš juos nežinau geresnių žmonių*. Ktk.

2. Antrojo pogrupio junginius atitinka junginiai su prielinksniais *iš*, *tarp* ir *už*.

*Betgi už visus geriausia tai karvutė juodausė*. SNėr I 447. *Jisai, Pranukas, už visus kaltesnis...* ŽemR I 199.

*Eglė laimingiausia iš visų marčių; ji nelieja gausiai ašarų karčių*. SNėrR I 419. *Ė iš visų viršesnis auga baravykas*. BaranAŠ 21.

*Bet tarp visų garsių tos giminės vyrų, tarp visų, kurie sėdėjo aukštoje Merkinės pilyje, garsiausias buvo senas bajoras Mykis*. KrėvP 24.

Pažymėtina, kad iš visų aptartųjų junginių dažniausiai vartojami junginiai su prielinksniais *už* ir *iš*.

§ 20. Junginiai, reiškiantys lyginimo santykius su skirtumo atspalviu, esti sudaromi iš kai kurių kokybinės reikšmės aukštesniojo laipsnio būdvardžių (*vyresnis*, *senesnis*, *jaunesnis*, *didesnis*, *mažesnis*, *pigesnis*, *brangesnis*) ir mato reikšmės daiktavardžių (dažnai su kiekiniais skaitvardžiais) su prielinksniu *per*.

*Ta senesnė mažne per dešimtį metų...* ŽemR I 28. *Par dvidešimt penkis (= penkerius) metus anaesanti vyresnė*. Mžk. *Ji par dvidešimt metų jaunesnė už mane*. Lnkv. *Šimet mūsų bundininkas par šimtą pigesnis, kaip pernai*. Jnš.

Šie junginiai literatūrinei kalbai nėra būdingi. Vietoj jų dažniau vartojami atitinkami junginiai su įnagininku, plg.: *vyresnis penkeriais metais, pigesnis trim rubliais, aukštesnis dviem centimetrais*.

### Prieveiksminiai junginiai

§ 21. Aukštesniojo laipsniorieveiksmiai, kaip ir būdvardžiai, sudaro junginius su daiktavardžio (ar įvardžio) galininku su prielinksniu *per*. Prieveiksminiai junginiai savo reikšme atitinka būdvardinius junginius.

1. Junginiai, rodantys lyginimo santykius su išskyrimo reikšmės atspalviu, savo vartojimo aplinkybėmis atitinka būdvardinius pirmosios grupės junginius (plg. § 18).

*Na, ir kalbėti per mane niekas gražiau ir sumaniau nekalbėjo*. KrėvAP 53. *Per Žiūkėlį geriau niekas nepagieda*. Sn. *Nėr geriau par (per) vandenį atsigerti*. Ps.

Plg.: *Per mane daugiau nedirbi, o aš vis tiek nieko neturiu, kaip neturėjau...* KrėvRg 105. *Per aštuonias valandas žmogui daugiau nereik miegoti.* JablRR I 658. *Imbradan netoli — daugiau par šešius varstus nebus.* Ds. *Pigliau neveža per penkis litus.* Zp.

Šie junginiai, kaip ir būdvardiniai, yra sinonimiški junginiams su prielinksniais už, prieš, taip pat iš (plg. § 19).

*Šito darbo niekas geriau už mane nemoka.* Ktk. *Šuniui nēr gardžiau prieš kaulą.* Ktk. *Prieš lietuvius niekas nemoka dainuoti gražiau.* Viln.

*Bet už visus labiausiai pamilo jį skaisti bajoro duktė, balta lelijėlė...* KrėvP 65. *Aš dabar gyvenu iš visų geriau.* Ktk.

2. Kitirieveiksminiai junginiai žymi lyginimo santykius su kiekybinio skirtumo atspalviu.

*Par tris savaites mano vėliau.* Ps. *Vyresnįjį paėmė [vaiskan] per penkio-lika metų vėliau.* Svl. *Aš par vieną dieną anksčiau sėjau miežius.* Rd. *Par du varstu Papilys toliau už Biržus.* Brž. *Kad šiferio par vieną eilį mažiau — būt kaip kartas.* Ktk.

Ir šie junginiai, kaip ir būdvardiniai, yra sinonimiški junginiams su įnagininku, plg.: *viena diena anksčiau, trim savaitēm vėliau, pora kilometrų toliau.*

#### Įvardžių samplaikos su prielinksniu per

§ 22. Su prielinksniu per yra sudaromos tokios įvardžių samplaikos: *vienas per kitą* ir *kitas per kitą*. Jos reiškia daiktų seką.

*Mokiniai vienas per kitą pradėjo griūti į koridorių.* MikLE 28. *Ėmėsi tvirtinti vienas per kitą susirinkusieji sodiečiai.* LzPR II 74. *[Darbininkai] įkaitę, kepures nuo kaktos atsismaukę, svaido pėdus ant stalo per kits kitą.* ŽemR III 258. — *Iš kur? — puolėsi per kits kitą klausti.* LzPR II 88. *Antroje trobelės pusėje, tarsi per kits kitą sumėtyti stovi seni medžiai.* SimonR I 22.

Gauta  
1971.XI.16

#### Э. ВАЛЮЛИТЕ

#### СЛОВСОЧЕТАНИЯ С ПРЕДЛОГОМ PER

##### Резюме

Предлог *per* с винительным падежом выступает в словосочетаниях с глаголом, именем существительным, именем прилагательным, наречием и местоимением.

1. Самые распространенные словосочетания — глагольные. Они выражают разнообразные отношения:

а) Пространственные, напр.: *Tankistai važiavo per miestą.* — Танкисты ехали через город; *Kitą dieną pradėjo eiti (Huseinas) per krautuves.* — На другой день начал (Гусейнас) ходить по магазинам; *Iš Paryžiaus grįžo per Vokietiją.* — Из Парижа вернулся через Германию; *Kulka išlindo per sieną.* — Пуля прошла

сквозь стену; *Ji pastebėjo netoliese vyriškį...*, *per krūtinę pasikabinusį automatą*. — Она заметила недалеко мужчину..., с автоматом, перекинутым через грудь; *Skauda koją per kelį*. — Болит нога в колене; *Per tris žingsnius nuo tos vietos rasi pinigų*. — За три шага от этого места найдешь деньги.

б) Объектные, напр.: *Kapitonas trenkė kumščiu per stalą*. — Капитан стукнул кулаком по столу.

в) Временные, напр.: *Motina verpė per dieną*. — Мать пряла целый день; *Tėvas žuvo per karą*. — Отец погиб во время войны.

г) Причинные, напр.: *Mikas per musę užmušė sūnų*. — Микас из-за мухи убил сына; *Negaliu užmigti per triukšmą*. — Не могу заснуть из-за шума.

д) Определительно-обстоятельственные, напр.: *Pagaliau Antanas atsiuntė per žmoną laišką*. — Наконец Антанас прислал через жену письмо; *Jis atėjo per didelį mano prašymą*. — Он пришел по большой моей просьбе.

е) Отношения состояния, замещения, напр.: *Karalius pažadėjo jam tą dukterį per pačią duotą*. — Король обещал ему ту дочь за жену выдать; *Tokia gudri, kad žvirblį per karvelį palaikė*. — Такая хитрая, что воробья приняла за голубя.

ф) Количественные, напр.: *Aš greit turėsiu per tris šimtus*. — Скоро у меня будет свыше трехсот; *Suplėšiau paltą per dvi vietas*. — Порвал пальто в двух местах.

2. Предлог *per* с винительным падежом составляет немногочисленные словосочетания с именем существительным в роли главного слова. Такие словосочетания чаще всего выражают определительные отношения с разными оттенками:

а) Определительно-пространственные, напр.: *plaukimas per upę* — переплыл через реку; *randas per veidą* — шрам через лицо.

б) Определительно-временные, напр.: *darbas per dieną* — труд за день.

в) Количественно-временные, напр.: *Sūnus atvažiuoja kartą per mėnesį*. — Сын приезжает раз в месяц; *Dirbam penkias dienas per savaitę*. — Работаем пять дней в неделю.

3. Словосочетания с именем прилагательным в роли главного слова употребляются редко. Они выражают сравнительные отношения с оттенком выделения или различия, напр.: *Man nėra geresnių grybų per baravykus*. — По-моему, нет грибов лучше боровиков; *Ta senesnė mažne per dešimtį metų*. — Та старше почти на десять лет.

4. Предлог *per* с винительным падежом изредка сочетается и с наречием, составляя словосочетания, значение которых соответствует сочетаниям с именем прилагательным, напр.: *Per mane niekas gražiau nepadarys*. — Красивее меня никто не сделает; *Aš per vieną dieną anksčiau atėjau*. — Я пришел на один день раньше.

5. Предлог *per* с местоимениями составляет устойчивые словосочетания, выражающие последовательность, напр.: *Mokiniai vienas per kitą pradėjo šaukti*. — Ученики один за другим стали кричать; *Svaido pėdus ant stalo per kits kitą*. — Бросают снопы на стол один за другим.

Поступило  
16.XI.1971